

ISSN 2082-8675

nr 28 (01/2024)

KWARTAŁ

MAGAZYN SKN SPATIUM



Stanisław Roszczyk

Łódzki Szlak Kobiet: Odkrywając tożsamość miasta na nowo

Słowa kluczowe: kryzys miejskiej tożsamości, Łódź, herstoria

Kryzys tożsamości Łodzi

Chociaż Łódź jest bezdyskusyjnie miastem niezwykłym, ze względu na swój wyjątkowy w skali europejskiej dynamiczny i wielokulturowy rozwój oraz największy zachowany zespół eklektycznej zabudowy wielkomiejskiej w Polsce, to badania wyraźnie wskazywały na negatywny obraz miasta w oczach jego mieszkańców (Boryczka, 2008). Utrata przez Łódź w wyniku II wojny światowej około 80% populacji oraz powojenny nowy ustrój społeczno-gospodarczy przerwały rozwój tradycji lokalnych. Komuniści, kierując się negatywnym stosunkiem do kapitalizmu, w złym świetle przedstawiali historię fabrykancką Łodzi, stawiając głównie nacisk na wyzysk i skrajną biedę klasy robotniczej. Utrwaliło to już wcześniejszy wizerunek polskiej „ziemi obiecanej” jako brudnego miasta robotników nie tylko w oczach jego mieszkańców, ale i całego kraju. W przekazach medialnych Łódź często była i jest porównywana z innymi podobnej wielkości ośrodkami miejskimi, takimi jak Warszawa, Kraków, Wrocław czy Gdańsk, a zatem z miastami, których historia, kultura i tradycje są starsze i zupełnie inne niż w przypadku Łodzi. Dodatkowo unikalna w skali kraju powszechność stylów architektonicznych obiektów przemysłowych w tkance centrum miasta oraz bliska perspektywa historyczna ich powstania zamiast wzbudzać dumę w mieszkańcach Łodzi, często przynosiły odwrotny skutek, powodując, że mieszkańcy nie uważali niezrewitalizowanych budynków za zabytki (Boryczka, 2008).

Oliwy do ognia dołąła transformacja gospodarcza lat 90. XX wieku. Niezrównoważony charakter populacji (wysoki współczynnik obciążenia demograficznego i wysoka feminizacja), niedorozwój społeczno-infrastrukturalny, generująca

niewielką wartość dodaną przestarzała monokultura przemysłu lekkiego, niskie płace i uzależnienie od eksportu do krajów Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej przełożyły się na o wiele słabszą pozycję społeczno-gospodarczą Łodzi na tle innych polskich miast (Sieroń, 2021). Nieprzemysłane – względem sytuacji demograficznej (duża feminizacja) i gospodarczej (monokultura przemysłowa) Łodzi – reformy „planu Balcerowicza” oraz brak znaczącej pomocy publicznej dla samego miasta, jak i przemysłu lekkiego (w przeciwieństwie do takich branż jak górnictwo, hutnictwo, stocznictwo) (Kryńska, 2001), spowodowały ogromny wzrost bezrobocia. W ciągu zaledwie dwóch lat (1990–1992) pracę straciło 85 000 osób (Nowakowska, 1996). Na skutek wszystkich wymienionych wyżej przyczyn, Łódź w oczach mieszkańców stała się miastem straconych szans i możliwości. Tożsamość miasta, którą w najprostszy sposób można określić samoświadomością jego mieszkańców (Boryczka & Zasina, 2016), została poważnie nadwyżęzona.

Różne recepty?

Dostrzegając kryzys łódzkiej tożsamości, miasto podejmowało różne kroki, mające na celu odwrócenie negatywnego trendu. Można w tym miejscu wymienić, między innymi, bezpłatne rozdawanie zeszytów Ilustrowanej Encyklopedii Historii Łodzi i tematycznych numerów Kroniki Miasta Łodzi czy starania miasta o przyznanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016 oraz organizacji wystawy światowej International EXPO 2022. Warto wspomnieć, że Departament Strategii i Rozwoju Urzędu Miasta Łodzi już w latach 90. XX wieku niezbyt udolnie próbował budować tożsamość łódzian za pomocą sloganu „Ziemia Obiecana – raz jeszcze”, podkreślając historię dynamicznego rozwoju miasta, jednak zdając się zapominać o jego negatywnych aspektach (Kaczmarek & Young, 2008).

Nie można też nie uwzględnić działań społeczeństwa obywatelskiego, w tym środowiska łódzkich naukowców, historyków i ludzi kultury. Marcel Szytenchelm był inicjatorem ustawienia na ulicy Piotrkowskiej Galerii Wielkich Łódzian, redakcja łódzkiego oddziału Gazety Wyborczej organizowała masowe spacer-y z przewodnikami, Łódzkie Towarzystwo Naukowe przygotowało podręczniki wiedzy o regionie dla wszystkich typów szkół, a Wydawnictwo Księży Młyn (niegdyś Piątek Trzynastego) wydawało i wciąż wydaje nowe pozycje książkowe poświęcone naszemu miastu. Na szczególne uwzględnienie zasługują działania Fundacji Ulicy Piotrkowskiej, która była pionierem w działaniach na rzecz budowania pozytywnej tożsamości miasta. Wśród przedsięwzięć tej organizacji pozarządowej można wymienić zainicjowanie budowy Pomnika Łódzian Przełomu Tysiącleci, przygotowanie i koordynowanie zbiórki podpisów pod Łódzką Deklaracją Tożsamości oraz

organizowanie konkursu fotograficznego „Potęga Łodzi – Power of Łódź”, którego sam tytuł miał na celu skontrastowanie wyobrażeń o upadku Łodzi i zachęcenie ludzi do spojrzenia na miasto z większą życzliwością.

W większości przypadków wymienione działania wpisywały się zatem w pewien schemat narracyjny o historii Łodzi: nagły rozwój miasta w XIX wieku, wielokulturowość oraz wielkie bogactwo fabrykanckie (biorące się z pracy i sprytu Lodzermenschów, oczywiście mężczyzn).

Herstoria Łodzi: Na Łódzkim Szlaku Kobiet i poza nim

Jedną z inicjatyw wyłamujących się z tego szablonowego przedstawiania historii miasta jest Łódzki Szlak Kobiet, który początkowo rozwijał się jako przedsięwzięcie nieformalnego Kolektywu Kobiety znad Łódki, a później przekształcił się w fundację. Wśród jej statutowych celów znajduje się właśnie „budowanie i wspieranie tożsamości lokalnej” (Łódzki Szlak Kobiet, 2017). W zarządzie Fundacji (fotografia 1) zasiadają cztery łodzianki: politolożka, etnolożka, jidyszystka i literaturoznawczyni (Zdanowska, 2019). Różnorodność ich zainteresowań naukowych sprawia, że działania Łódzkiego Szlaku Kobiet zaskakują swoją oryginalnością i pomysłowością.

Fotografia 1. Zarząd Fundacji Łódzki Szlak Kobiet, od lewej: Marta Zdanowska, Inga B. Kuźma, Izabela Olejnik, Ewa Kamińska-Bużatek



Źródło: Joanna Głodek (2021).

Aktywistki głównie skupiają się na ukazywaniu miejskiej „herstorii”, czyli – jak podaje Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego (2015) – „historii opisywanej z perspektywy feministycznej, ze szczególnym uwzględnieniem dziejowej roli kobiet”. Herstoria, przedstawiając minione wydarzenia w sposób alternatywny do przyjętej powszechnie narracji historycznej, wpisuje się w ideę przeciw-pamięci stworzoną przez francuskiego filozofa Michela Foucaulta (Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie, 2023). Pojmowane w ten sposób działania herstoryczne wspierają dokładniejsze – ze względu na różne punkty widzenia – ukazywanie historii miasta, co również przekłada się na proces budowania tożsamości społeczności lokalnej. Z demograficznego punktu widzenia, Łódź jest miastem idealnym do podkreślania znaczenia kobiet we współczesnej historii. Ze względu na dużą liczebność pracujących kobiet (sam papież Jan Paweł II był zaskoczony liczbą włókniarek pracujących w łódzkim Uniontexie podczas swojej wizyty w ramach pielgrzymki do Polski w 1987 roku), to właśnie tutaj po raz pierwszy zaczęto na tak dużą skalę poruszać w Polsce kwestie niezadawalającego systemu publicznej opieki nad dziećmi, warunków pracy i płacy kobiet oraz ich wykorzystywania seksualnego (Kuźma & Pietrzak, 2021).

Dziedzictwo niematerialne jest jednym z najważniejszych elementów budujących lokalną tożsamość (Boryczka & Zasina, 2016). Składają się na nie m.in. tradycje i przekazy ustne, a w tym ludzkie historie. Wydaje się, że aktywistki z łódzkiego Szlaku Kobiet zdają sobie z tego sprawę, ponieważ ich działania głównie opierają się na przedstawianiu portretów, zarówno konkretnych łódzianek, jak i bohaterek zbiorowych (na przykład włókniarek, fotografia 2), wiążąc ich historię z konkretnymi lokalizacjami w mieście (Kuźma & Pietrzak, 2021). Działalność łódzkiego Szlaku Kobiet nie ogranicza się, tak jak w przypadku wielu organizacji pozarządowych działających na rzecz lokalnej tożsamości, jedynie do przygotowywania publikacji i filmów. Aktywistki organizują liczne warsztaty (fotografia 3) oraz bezpłatne spacer-y tematyczne (fotografia 4) i gry miejskie śladami łódzianek, nie tylko w centrum miasta, ale również na jego obrzeżach. Mając świadomość, że budowanie tożsamości zaczyna się w dzieciństwie, Fundacja przygotowała specjalną ofertę szkoleń, warsztatów i spacerów dla uczniów i nauczycieli łódzkich szkół.

Fotografia 2. Mury łódzkich fabryk skrywały ciężko pracujące włókiarki



Źródło: Ignacy Płażewski, Creative Commons.

Fotografia 3. Warsztaty Łódzkiego Szlaku Kobiet



Źródło: Joanna Głodek (2021).

Fotografia 4. Spacerzy Łódzkiego Szlaku Kobiet



Źródło: Joanna Głodek (2023).

Jednym z zauważalnych ostatnio problemów jest niedostateczna obecność kobiet w przestrzeni symbolicznej miast. Dostrzegając jej wagę w budowaniu tożsamości, aktywistki doprowadziły do ustanowienia łódzianek patronkami łódzkich przestrzeni publicznych. W ten sposób w Łodzi powstały rondo Marii Eugonii Jasińskiej (zamordowanej żołnierki Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej) oraz skwery Aliny Margolis-Edelman (lekarzki, społeczniczki, założycielki Fundacji Dzieci Niczyje – obecnie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę), Hanny Ożogowskiej (autorki literatury dziecięcej), Ireny Tuwim (poetki, tłumaczki, autorki polskiego przekładu „Kubusia Puchatka”) i Michaliny Wiślockiej (ginekolożki, autorki bestsellerowej „Sztuki kochania”). W setną rocznicę uzyskania przez kobiety praw wyborczych, w 2018 roku, na 25 przystankach komunikacji miejskiej pojawiła się wystawa plakatów ze zdjęciami łódzkich „superbohatek” z krótkimi ich biogramami, przygotowanymi w taki sposób, by można było zdążyć je przeczytać, oczekując na przyjazd autobusu. Innymi ciekawymi przykładami działań Łódzkiego Szlaku Kobiet w przestrzeni miejskiej są happeningi. Organizując inscenizację marszu głodowego 30 lipca 1981 roku¹, aktywistki przywróciły w Łodzi

¹ Marsz głodowy 30 lipca 1981 roku w Łodzi był protestem kobiet zorganizowanym przez Zarząd Regionalny NSZZ „Solidarność” Ziemi Łódzkiej na skutek fatalnej dostępności podstawowych artykułów

pamięć o tej relacjonowanej na całym świecie największej demonstracji w historii w PRL po sierpniu 1980 roku. Natomiast w podwórku kamienicy, którą przez kilka lat zamieszkiwało rodzeństwo Tuwimów, zorganizowały performatywne czytanie wspomnień Ireny Tuwim, stawiając sobie za cel jak największe zaangażowanie lokatorów budynku (Łódzki Szlak Kobiet, 2022).

Oczywiście działania Łódzkiego Szlaku Kobiet nie są jedynymi podkreślającymi rolę kobiet w budowaniu Łodzi. Marta Madejska wydała w 2018 roku reportaż „Aleja Włókniarek” o łodziankach pracujących w fabrykach, zaś w 2017 roku grupa artystyczna Frakcja przygotowała wystawę „Kobiety, które siedzą w Łodzi. Manifest Obecności” opowiadającą historie łódzkich robotnic. Anka Leśniak w 2015 roku utrwaliła – w ramach projektu „Niewidzialne widzialnego/invisible in visible” – pamięć o kobietach związanych z Łodzią w swoich instalacjach artystycznych na fasadach budynków przy ul. Drukarskiej 2, Zachodniej 27a oraz Jaracza 34. O obecności kobiet w historii naszego miasta możemy również przypomnieć sobie, odwiedzając wystawę „MIASTO – MODA – MASZYNA” w Centralnym Muzeum Włókiennictwa. Niezwykle ciekawą, gdyż nieszablono- wą, inicjatywą jest projekt „Łodzianki Atlas Piękna” fotografi Agnieszki Cytackiej, która w ramach stypendium artystycznego Prezydent Miasta Łodzi przygotowała w 2019 roku 101 portretów znanych współczesnych łodzianek sfotografowa- nych w przestrzeni miasta.

Tożsamość Łodzi – co dalej?

Tożsamość nie jest dana raz na zawsze. Zmienia się pod wpływem różnych czynników i działań (Rewers, 2005). To od nas wszystkich – łodzianek i łodzian – a nie tylko od władz samorządowych, zależy, jaki stosunek będą miały obecne i przyszłe pokolenia do naszego miasta. Czy Łódź w ich oczach będzie miastem rozpadają- cych się kamienic, czy może jednak wyjątkowym świadectwem rewolucji przemy- słowej? To nasze działania wpłyną na to, czy historię Łodzi będziemy wiązać głów- nie z sylwetkami łódzkich fabrykantów (którzy oczywiście mieli ogromny wpływ na rozwój naszego miasta, ale też niewątpliwie dla osiągnięcia zysków nieludsko wykorzystywali masy robotnicze), czy do społecznego odbioru miasta włączymy również historie (nie)zwykłych mieszkank i mieszkańców naszych dzielnic i ulic. Przykład Łódzkiego Szlaku Kobiet udowadnia, że budowanie i wspieranie lokalnej

spożywczych w sklepach. Zarówno według znacznie zaniżonych szacunków milicji obywatelskiej oraz niezbyt precyzyjnych szacunków organizatorów marsz ten był największą demonstracją w Polskiej Rze- czpospolitej Ludowej po wydarzeniach sierpnia 1980 roku (Pilarski, 2021).

tożsamości nie musi się wiązać tylko z wydawaniem publikacji lub nudnym przekazywaniem wiedzy podczas zajęć. Warto czasem zamknąć na chwilę oczy, wyobrazić sobie niestandardowe działanie i coś... Pozostaje już je tylko zrealizować!

Podziękowania

Autor składa podziękowania członkini zarządu Fundacji Łódzki Szlak Kobiet, p. Marcie Zdanowskiej, za okazaną pomoc merytoryczną.

Bibliografia

- Boryczka, E. M. (2008). Nowoczesne miasto. Instrumenty, badania, analizy. [w:] Z. Przygodzki, & M. Sokołowicz (red.), Nowoczesne miasto. Instrumenty, badania, analizy. Łódź: Wydawnictwo Biblioteka, 217–230.
- Boryczka, E. M., & Zasina, J. (2016). Dziedzictwo kulturowe i tożsamość miasta. [w:] A. Nowakowska, Z. Przygodzki, & A. Rzeńca (red.), EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 63–86.
- Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie (2021). Hasło „przeciw-pamięć”. Dostęp dnia 2023.07.19 ze źródła: <https://cbh.pan.pl/pl/przeciw-pamięć>
- Kryńska, E. (2001). Determinanty popytu na pracę w regionie łódzkim w latach dziewięćdziesiątych. Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica, 154, 137–151.
- Kuzma, I. B., & Pietrzak, E. B. (2021). Kobieta – przestrzeń konfliktów, pole walk. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Łódzki Szlak Kobiet (2022). Co robimy? Dostęp dnia 2023.07.19 ze źródła: <https://lodzkiszlakobiet.pl/co-robimy/>
- Łódzki Szlak Kobiet (2017). Statut Fundacji Łódzki Szlak Kobiet (Centralna Informacja Krajowego Rejestru Sądowego).
- Nowakowska, B. (1996). Rynek pracy w Łodzi. [w:] W. Michalski (red.), Transformacja społeczno-gospodarcza Łodzi na tle regionu. Łódź: Centralny Urząd Planowania – Biuro Planowania Regionalnego w Łodzi, Polskie Towarzystwo Geograficzne – Oddział w Łodzi, 21–23.
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego (2015). Hasło „herstoria”. Dostęp dnia 2023.07.19 ze źródła: <https://www.nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/herstoria.html>
- Piłarski, S. (2021). Marsz głodowy w Łodzi. 30 lipca 1981 r. Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Łodzi.
- Rewers, E. (2005). Post-polis. Wstęp do filozofii nowoczesnego miasta. Kraków: Universitas.
- Sieroń, A. (2021). Łódź. Transformacja gospodarcza miasta po 1989 roku. Raport. Warszawa: Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju.
- Young, C., & Kaczmarek, S. (2008). The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Łódź, Poland. European Urban and Regional Studies, 15(1), 53–70.
- Zdanowska, M. (2019). Na tropie łodzianek z przeszłością. Łódź kreuje innowacje. Magazyn informacyjny Miasta Łodzi, 2(23), 42–43.